

הסוגיא השביעית – 'צלף' (לו ע"א-ע"ב)

1. אמר רב יהודה אמר רב: צלף של ערלה בחוצה לארץ – זורק את האביונות ואוכל את הקפריסין.
2. למימרא, דאביונות פירי וקפריסין לאו פירי? ורמינהו: על מיני נצפה על העלים ועל התמרות אומר בורא פרי האדמה, ועל האביונות ועל הקפריסין אומר בורא פרי העץ!
3. הוא דאמר כרבי עקיבא; דתנן, רבי אליעזר אומר: צלף – מתעשר תמרות ואביונות וקפריסין, רבי עקיבא אומר: אין מתעשר אלא אביונות בלבד, מפני שהוא פרי.
4. ונימא: הלכה כרבי עקיבא!
5. אי אמר הלכה כרבי עקיבא, הוה אמינא – אפילו בארץ, קמשמע לן: כל המיקל בארץ – הלכה כמותו בחוצה לארץ, אבל בארץ לא.
6. ונימא: הלכה כרבי עקיבא בחוצה לארץ, דכל המיקל בארץ – הלכה כמותו בחוצה לארץ!
7. אי אמר הכי, הוה אמינא: הני מילי – גבי מעשר אילן, דבארץ גופא מדרבנן, אבל גבי ערלה דבארץ מדאורייתא – אימא בחוצה לארץ נמי נגזור, קמשמע לן.
8. רבינא אשכחיה למר בר רב אשי דקא זריק אביונות וקאכיל קפריסין. אמר ליה: מאי דעתך – כרבי עקיבא דמיקל, ולעביד מר כבית שמאי דמקילי טפי! דתנן: צלף, בית שמאי אומרים: כלאים בכרם, ובית הלל אומרים: אין כלאים בכרם, אלו ואלו מודים שחייב בערלה.
9. הא גופא קשיא! אמרת צלף, בית שמאי אומרים: כלאים בכרם, אלמא מין ירק הוא, והדר תני: אלו ואלו מודים שחייב בערלה, אלמא מין אילן הוא!
10. הא לא קשיא; בית שמאי ספוקי מספקא להו, ועבדי הכא לחומרא והכא לחומרא.
11. מכל מקום, לבית שמאי הוה ליה ספק ערלה, ותנן: ספק ערלה בארץ ישראל – אסור, ובסוריא – מותר, ובחוצה לארץ – יורד ולוקח, ובלבד שלא יראנו לוקט!
12. רבי עקיבא במקום רבי אליעזר עבדינן כותיה, ובית שמאי במקום בית הלל אינה משנה.
13. ותיפוק ליה דנעשה שומר לפרי, ורחמנא אמר: וערלתם ערלתו את פריו – את הטפל לפריו, ומאי ניהו – שומר לפרי!
- א. מימרא של רב המובאת על ידי רב יהודה
- ב. קשיא על המימרא של רב מכרייתא שהובאה בסוגיא הקודמת, תירוץ לקשיא על פי משנה, ודין בתירוץ
- ג. דרשיה בין רבינא למר בר רב אשי, שנהג על פי מימרת רב, ודין בדרשיה
- ד. קשיא נוספת על המימרא של רב שבחלק א, ושלוש תשובות של רבא; שתי הראשונות נדחות והשלישית עומדת

14. אמר רבא: היכא אמרינן דנעשה שומר לפרי – היכא דאיתיה בין בתלוש בין במחובר, הכא – במחובר איתיה, בתלוש ליתיה.
15. איתיביה אביי: פיטמא של רמון מצטרפת, והנץ שלו אין מצטרף; מדקאמר הניץ שלו אין מצטרף, אלמא דלאו אוכל הוא, ותנן גבי ערלה: קליפי רמון והניץ שלו, קליפי אגוזים והגרעינים – חייבין בערלה!
16. אלא אמר רבא: היכא אמרינן דנעשה להו שומר לפירי – היכא דאיתיה בשעת גמר פירא, האי קפרס ליתיה בשעת גמר פירא.
17. איני? והאמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה: הני מתחלי דערלה – אסירי, הואיל ונעשו שומר לפירי; ושומר לפירי אימת הוי – בכופרא, וקא קרי ליה שומר לפירי!
18. רב נחמן סבר לה כרבי יוסי; דתנן, רבי יוסי אומר: סמדר – אסור מפני שהוא פרי, ופליגי רבנן עליה.
19. מתקיף לה רב שימי מנהרדעא: ובשאר אילני מי פליגי רבנן עליה? והתנן: מאימתי אין קוצצין את האילנות בשביעית? בית שמאי אומרים: כל האילנות משויציאו; ובית הלל אומרים: החרובין משישרשו, והגפנים משיגרעו והזיתים משיניצו, ושאר כל האילנות – משויציאו; ואמר רב אסי: הוא בוסר, הוא גרוע, הוא פול הלבן. פול הלבן סלקא דעתך? אלא אימא: שיעורו כפול הלבן. מאן שמעת ליה דאמר: בוסר – אין, סמדר – לא? רבנן, וקתני: שאר כל האילנות משויציאו!
20. אלא אמר רבא: היכא אמרינן דהוי שומר לפרי – היכא דכי שקלת ליה לשומר מיית פירא, הכי – כי שקלת ליה לא מיית פירא.
21. הוה עובדא ושקלוה לנץ דרמונא – ויבש רמונא, ושקלוה לפרחא דביטיתא – ואיקיים ביטיתא.
22. והלכתא כמר בר רב אשי, דזריק את האביונות ואכיל את הקפריסין. ומדלגבי ערלה לאו פירא נינהו – לגבי ברכות נמי לאו פירא נינהו, ולא מברכין עליה בורא פרי העץ, אלא בורא פרי האדמה.

מסורת התלמוד

[2] על מיני נצפה... פרי העץ. לעיל, לו ע"א, סוגיא ו, "קורא", פיסקא [6]. [3] רבי אליעזר אומר... מפני שהוא פרי. משנה מעשרות ד ו. [5] כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ. ירושלמי כלאים ד ו, כט ע"ג; ו א, ל ע"ב; בבלי שבת קלט ע"א. [7] אבל גבי ערלה דבארץ מדאורייתא – אימא בחוצה לארץ נמי נגזור. השוו בבלי קידושין לח ע"ב – לט ע"א. [9] צלף, בית שמאי אומרים: כלאים בכרם, ובית הלל אומרים: אין כלאים בכרם, אלו ואלו מודים שחייב בערלה. תוספתא כלאים ג יז; ירושלמי כלאים ה ז, ל ע"א; מעשרות ד ד, נא ע"ג. [10] בית שמאי ספוקי מספקי להו. השוו ירושלמי כלאים ח ה, לא ע"ג. [11] ספק ערלה בארץ ישראל – אסור, ובסוריא – מותר, ובחוצה לארץ – יורד ולוקח, ובלבד שלא יראנו לוקט. משנה ערלה ג ט. [12] רבי עקיבא... עבדינן כותיה. ראו בבלי כתובות פד ע"ב. במקום רבי אליעזר. השוו ירושלמי שבת יט א, טז ע"ד; בבלי שבת קל ע"א; נדה ז ע"ב – ח ע"א. ובית שמאי במקום בית הלל אינה משנה. בבלי ביצה יא ע"א, יבמות ט ע"א. [13] ותיפוק ליה דנעשה שומר לפרי, ורחמנא אמר: וערלתם ערלתו את פריו – את הטפל לפריו, ומאי ניהו – שומר לפרי. ירושלמי מעשרות ד ד, נא ע"ג; והשוו ירושלמי ערלה ג א, סב ע"ד. וערלתם ערלתו את פריו. ויקרא יט כג. [14-16] היכא דאיתיה בין בתלוש בין במחובר, הכא במחובר איתיה, בתלוש ליתיה... היכא דאיתיה בשעת גמר פירא, האי קפרס ליתיה בשעת גמר פירא. השוו ירושלמי מעשרות ד ד, נא ע"ג. [15] פיטמא של רמון מצטרפת, והנץ שלו אין מצטרף. משנה עוקצין ב ג. קליפי רמון והנץ שלו, קליפי אגוזים והגרעינין – חייבין בערלה. משנה ערלה א ח. [17-19] בבלי פסחים נב ע"ב – ג ע"א. [18] רבי יוסי אומר: סמדר – אסור מפני שהוא פרי. משנה ערלה א ז. [19] מאימתי אין קוצצין... ושאר כל האילנות – משויציאו. משנה שביעית ד י.

רש"י

אביונות הוא הפרי. קפריסין הוא קליפה גדולה שסביבות הפרי, כעין קליפה הגדילה סביב אגוזים דקים. צלף נטעי אינשי אדעתא דשותא לאכול את העלים ואת התמרות, שאינן ממעטין את האילן בכך. דקלא לא נטעי אינשי אדעתא לאכול את הקורא, שהאוכלו ממעט ענפי האילן. ערלה בחוצה לארץ מדברי סופרים היא. דכל המיקל בארץ בערלה, הלכה כמותו בחוצה לארץ, דכיון דאינה מן התורה, הלך אחר המיקל. גבי מעשר דהא דרבי עקיבא לגבי מעשר איתמר, דמעשר פירות האילן דבארץ גופה דרבנן, שהתורה לא חייבה לעשר אלא דגן תירוש ויצהר. כלאים בכרם קסבר מין ירק הוא. מכל מקום לבית שמאי הוה ליה ספק ערלה וכו' האי מכל מקום מסקנא דפירכא דרבינא הוא, ולמימר שאף הפרי עצמו מותר בחוצה לארץ, דהא בארץ ספקא הוא ותנן ספק ערלה כו'. ובסוריא ארם צובה שכבש דוד והוסיפה על גבול ארץ ישראל. ובחוצה לארץ הלוקח מן החשוד על הערלה ויודע הוא שיש בפרדסו זקנות ונטיעות. יורד ולוקח הימנו, אף על פי שספק הוא אם יביא מן הנטיעות. ובלבד שלא יראנו החבר כשהוא לוקט מן הנטיעות. אינה משנה ואין זה ספק אלא ודאי. ותיפוק ליה דאי נמי רבי עקיבא דאמר לענין מעשר דלאו פירא ניהו, לענין ערלה אסירי קפריסין דהוה ליה שומר. בתלוש ליתיה סופו שנופל הימנו כשמגיע להתבשל. פיטמא של רמון הפרח שבראשו, כעין שיש לתפוחים ולספרגלין. מצטרפת לכביצה, לטומאת אוכלין. והנץ שלו נץ ברמון כקפרס באביונות. אין מצטרף אף על גב דקיימא לן בהעור והרוטב (קז ב) שומרים מצטרפין לטומאה קלה דהיינו טומאת אוכלין, הני מילי קליפת האגוז והרמון, אבל הנץ שומר על גבי שומר הוא ואין מצטרף, והכי אמרינן בהעור והרוטב (קט ב). חייבים בערלה דרחמנא רבינאו מאת פריו הטפל לפריו, והא נץ ליתיה שומר בתלוש, שכשמתבש נופל מעל הקליפה. קפרס ליתיה בגמר פירא כשמגיע סמוך לבשולו הוא נופל ממנו. מתחלי בתמרי כקפרס בצלף. בכופרא כשהתמרים קטנים קודם בשולם. סבר לה כרבי יוסי דכופרא הוי פרי ואף על פי שלא נגמר לפיכך שומר שלו חשוב שומר. סמדר אסור ענבים כיון שנפל הפרח וכל גרגיר נראה לעצמו קרוי סמדר, וקאמר רבי יוסי, כיון שבא לכלל סמדר קרוי פרי, ואסור משום ערלה. ופליגי רבנן עליה והלכה כרבים, הלכך: אביונות בעוד שהקפריסין בהן לאו פירי ניהו, ולא מיקרו קפריסין שומר לפרי. בשאר אילנות חוץ מן הענבים. אין קוצצין בשביעית דרחמנא אמר לאכלה ולא להפסד. משויציאו את הפרי. משישרשו משיראו בהן כמין שרשרות של חרובין. משיגרעו שהענבים גסים כגרוע, ולקמן מפרש לה. משיניצו משיגדל הנץ סביב. הוא בוסר הוא גרוע כל מקום שהזכירו בוסר הוא גרוע. פול הלבן סלקא דעתך הא בענבים קיימינן. מאן שמעת ליה דאמר גבי ענבים בוסר הוא דהוי פרי, אבל סמדר לא. רבנן הוא דפליגי עליה דרבי יוסי במסכת ערלה, וקאמרי בשאר אילנות דמשויציאו הוי פרי הראוי. ביטותא אביונות.

מהלך הסוגיא ותולדותיה

ביסוד סוגיא זו עומדת עמדה הלכתית המשותפת לרב [1] ולמר בר רב אשי [8]. שניהם מבחינים בין שני חלקים אכילים של שיח הצלף, האביונות והקפריסין, וסבורים שרק האביונות נחשבות "פרי", ורק עליהן חל איסור ערלה בחוץ לארץ.

לפי אברהם וייס כללה הסוגיא המקורית את החלקים א, ב וד בלבד,¹ וביסוד הסוגיא המקורית עמדה המימרא של רב שנמסרה על ידי רב יהודה [1], והדיון בה [2-7, 13-21] שרובו דברי אמוראים. על ההבחנה שהבחין רב בין שני חלקי הצלף [1] מקשים משני מקורות: מן הברייתא שהובאה בסוגיא הקודמת [2] שלפיה מברכים "בורא פרי העץ" הן על האביונות והן על הקפריסין, וממדרש הלכה אנונימי [13] – הנתפס אף הוא במקצת עדי הנוסח כברייתא² – שלפיו לא רק הפרי אלא גם "שומר לפרי" חייב בערלה.³ על הקושיא הראשונה מתרצים ששאלת מעמדם של הקפריסין שנוי במחלוקת תנאים במשנה מעשרות ד ו: רבי אליעזר מחשיב אותם כפרי, והברייתא בעניין הברכה היא כשיטתו, ואילו רבי עקיבא סבור שאינם פרי, וכשיטתו פסק רב לגבי ערלה בחוץ לארץ [3], שכן "כל המקל בארץ", שבה ערלה אסורה מן התורה, "הלכה כמותו בחוץ לארץ", ששם ערלה אינה אסורה אלא מדרבנן [4-7].⁴ לקושיא השנייה מובאים שלושה תירוצים של רבא [14, 16 ו-20], כששני הראשונים נדחים על ידי האמוראים על סמך מקורות תנאיים [15, 17-19], והאחרונה עומדת [21]. לפי תירוץ אחרון זה, המיוחס לרבא, הקפריסין אינם נחשבים "שומרי" האביונות מכיוון שגם לאחר נטילת הקפריסין אין האביונות מתות, וכפי שמוכח ממעשה שהיה [22].

שיח הצלף בכותל המערבי

אביונות – פרי הצלף

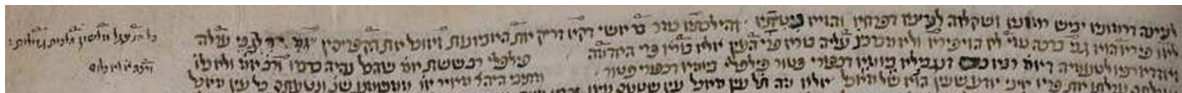
קפריסין – פקעי הפרחים של הצלף

- 1 ראו א' וייס, מחקרים בסוגיות הש"ס בבלי וירושלמי, עמ' 20; א' עמית, מהדורה ופירוש מקיף לפרק 'מקום שנהגו': בבלי פסחים פרק רביעי (דיסרטציה, רמת גן תש"ס), עמ' 213-214.
- 2 ראו להלן, עיוני הפירוש לפיסקא [13].
- 3 וכיוצא בזה מצאנו בירושלמי מעשרות ד ד, נא ע"ג: "שמואל אמר: קפרס אסור משום קליפין, ותני כן: וערלתם ערלתו את פריו – דבר שהוא עורל את פריו". וראו להלן, בסוף מדור זה.
- 4 כך לפי הסוגיא שלנו, בהתאם לעמדת שמואל בירושלמי ערלה ג ז, סג ע"ב ובבלי קידושין לח ע"ב. וראו להלן, עיוני הפירוש לפיסקא [11].

לפי וייס, לסוגיא בסיסית זו נוספו החלקים ג ו-ה הדנים בדרישיח בין מר בר רב אשי ורבינא, שפעלו שנים רבות לאחר רבא ובני דורו. מר בר רב אשי נהג כרב ואכל קפריסין של ערלה בחוץ לארץ על סמך הכלל "כל המקל בארץ הלכה כמותו בחוץ לארץ". רבינא הקשה על כך שלא הקל עוד יותר כבית שמאי, שנסתפקו בכלל בשאלה עם הצלף אילן הוא או ירק, וממילא לשיטתם אף חיוב האביונות בערלה מוטל בספק [8-11]. על כך משיב בעל הגמרא אליבא דמר בר רב אשי⁵ שבית שמאי במקום בית הלל אינה משנה [12], ולכן אין להתחשב בהטלת הספק של בית שמאי במעמד האביונות כפרי.

בסוף הסוגיא מובא פסק הלכה כמר בר רב אשי [22], ובעקבותיו גם מעירים שאין הלכה כדברי הברייתא שהובאה בסוגיא הקודמת ובפיסקא [2] בסוגיא שלנו ולפיה מברכים "בורא פרי העץ" הן על האביונות והן על הקפריסין. מכיוון שהקפריסין הם בגדר ספק פרי ופטורים מן הערלה בחוץ לארץ, מקלים בהם גם לעניין ברכה ומברכים עליהם "בורא פרי האדמה" [22], שהרי ברכה זו פוטרת גם את פרות האילן בדיעבד.⁶ בכתב יד מינכן מוקפת פיסקא זו בסוגריים והיא מיוחסת להלכות גדולות, וכך גם לפי התוספות,⁷ רבנו יהודה שירליאון⁸ והרא"ש.⁹ הרשב"א כותב שהראב"ד הוא זה שייחס לראשונה את הפיסקא לבעל הלכות גדולות.¹⁰ אך לפנינו בהלכות גדולות לא מצאנו הכרעה זו כלל.¹¹ תלמיד רבנו יונה מייחס פיסקא זו, המובאת ברי"ף, ל"גאונים הראשונים", אך מדבריו משתמע שהפיסקא הזו הייתה לפניו ברוב עדי הנוסח של התלמוד, אלא שהוא הכריע שמדובר בתוספת מתקופת הגאונים משום שהלשון אינו מכוון כל כך:

אע"פ שכתוב זה הלשון ברוב הגמרות, אינו מנוסח התלמוד אלא פי' הוא, והגאונים הראשונים כתבו אותו בספרים. ואין הלשון מכוון כ"כ, שהרי פרי הוא, דנוהג בו ערלה בארץ. אלא הכי קאמר: ומדלגבי ערלה לאו ודאי פירי הוא, שבארץ בלבד נוהג מן הספק ובחול' אינו נוהג, לגבי ברכה נמי לא דיינינן ליה כפרי העץ ולא מברכין עליה בפה"ע כמו אם היה פרי ודאי, אלא בפה"א, שבברכה זו יצא מספק, שאם הוא פרי האדמה כבר בירך הברכה הראויה לו, ואם הוא פרי העץ יצא בברכה זו, דהא תנן בירך על פירות האילן ב"פ האדמה יצא.¹²

נוסח כתב יד מינכן

אך אם הראשונים שללו את האותנטיות של הפיסקא וייחסוה לתקופת הגאונים מחמת קושיא זו, נראה שאין דבריהם מוכרחים. אדרבה, ישנם כמה שיקולים שבגינם נראה להכריע שפסק ההלכה שבסוף הסוגיא הוא חלק אינטגרלי מן הסוגיא, ויסודו בימי עריכת התלמוד עצמו:¹³

1. ללא פיסקא זו הסוגיא כולה היא נטע זר בפירקין, וקשה להבין מדוע היא הובאה כאן. אמנם העילה הפורמלית לסוגיא היא הברייתא המובאת בפיסקא [2], שעניינה ברכה, אך ברייתא זו הובאה כבר בסוגיא הקודמת. קשה לומר שדיון ארוך זה בערלה הובא כאן מבלי שתהיה לו השלכה כל שהיא על הלכות ברכות. הדעת נותנת שבעל הגמרא הביא את כל הדיון הארוך בעניין ערלה כאן משום שביקש לערער על ההלכה שבברייתא זו ולקבוע שאין מברכים על הקפריסין "בורא פרי העץ" אלא לרבי אליעזר, אבל לרבי עקיבא אין הם פרות ומברכים עליהם "בורא פרי האדמה".

10 חידושי הרשב"א לברכות לו ע"א, ד"ה רבי אליעזר אומר.

11 וייס (לעיל, הערה 1), עמ' 20-21, כותב: "אבל אפשר ג"כ שרק מתוך הרגל תלוה בו", דהיינו בבעל הלכות גדולות.

12 תלמיד רבינו יונה לברכות לו ע"ב, ד"ה ומדלגבי ערלה לאו פירי הוא (דפי הרי"ף כה ע"ב).

13 לדוגמה נוספת של "והלכתא" הנחפסת בדרך כלל כתוספת מאוחרת אך למעשה מהווה חלק אינטגרלי ממלאכת העריכה בסוגיא, ראו מ' בנוביץ, תלמוד האיגוד: לולב וערבה והחליל (לעיל, סוגיא ג, הערה 21), עמ' 328-330.

2. נראה ברור שכבר בתקופת האמוראים נהגו לברך על הקפריסין "בורא פרי האדמה" ולא "בורא פרי העץ", בניגוד להלכה שבברייתא: הרי לא זו בלבד שרבי עקיבא, שפטר את הקפריסין ממעשרות, ורב יהודה, רב ומר בר רב אשי, שאכלו קפריסין של ערלה בחוץ לארץ, לא היו משוכנעים שמדובר בפרי העץ, אלא אף שמואל בירושלמי מעשרות ד ד, נא ע"ג, שאסר אכילת קפריסין של ערלה משום שהם קליפות ("שומרים") של הפרי, ואביי שהקשה על רבא על סמך שיטה זו, פסלו את האפשרות שהקפריסין הם פרי בעצמם, ומן הסתם בירכו עליהם "בורא פרי האדמה". אם כן הדבר, מתבקשת הערה ברוח זו כדי למנוע פסק הלכה כמו הברייתא. ללא הערה זו, כל המידע הנמצא בידינו מתקופת התלמוד בעניין הברכה על הקפריסין הוא הברייתא המובאת בתלמוד פעמיים, פעם בסוגיא הקודמת ופעם בפיסקא [2] בסוגיא שלנו, וברייתא זו אינה אלא לרבי אליעזר, שחייב את הקפריסין במעשר [3], ואין הלכה כמותו [12]! הדעת נותנת, אפוא, שההערה "והלכתא" אף היא יסודה בתקופת האמוראים או לכל המאוחר בתקופת עריכת התלמוד, ולא עוד אלא שכל מטרתה של הבאת סוגיא זו כאן היא לערער על ההלכה שבברייתא שלפיה גם על הקפריסין מברכים "בורא פרי העץ".

3. בסוגיא הבאה, "פלפלי", ברכות לו ע"ב, מקשה בעל הגמרא על רבא ורב ששת מברייתא, וקושיא זו מניחה שיש זיקה אוטומטית בין חיוב פרי בערלה והברכה "בורא פרי העץ"¹⁴. והדבר מוקשה ממה נפשך: אם זיקה זו אינה מובנת מאליה, עלינו להניח שהיא מבוססת על פיסקא [22] בסוגיא שלנו הסמוכה לפני הסוגיא ההיא, ואם כן פיסקא [22] היא חלק אינטגרלי מן הסוגיא התלמודית. ואם זיקה זו מובנת מאליה, מתבקש שבעל הגמרא שלנו ידון בהשלכות של היתר ערלת הקפריסין – הנידון בהרחבה בסוגיא שלנו – על ברכת הקפריסין, ולא ישאיר את הקורא תודה אם הברייתא המובאת בסוגיא הקודמת ובפיסקא [2] בסוגיא שלנו היא אליבא דהלכתא אם לאו.

4. אילו נוספה פיסקא [22] לסוגיא לאחר עריכתה ובמתכונתה הנוכחית, היינו מצפים שייאמר "והלכתא כרב דזורק את האביונות ואוכל את הקפריסין". הרי ברור שעיקר הסוגיא נסב על עמדת רב בנידון, והוא הדין לפיסקאות [13-21] הסמוכות לפני הערה זו. מעשה הרב של מר בר רב אשי שהובא בפיסקא [8] ונידון בפיסקאות [9-12] אינו אלא הערה צדדית, ומה לו לגאון להיתפס לאמורא מאוחר שפסק כרב, במקום לפסוק כרב עצמו?¹⁵ מסתבר, אפוא, שפיסקא [22] הייתה ממוקמת בסוגיא המקורית מיד לאחר פיסקא [12]. בפיסקא [9] הציע רבינא למר בר רב אשי להכריע לקולא בחוץ לארץ שאף האביונות אינן פרי, כבית שמאי, ועל זה נאמר בפיסקא [12] במפורש ש"בית שמאי במקום בית הלל אינה משנה". בשלב זה ראו לנכון לפסוק הלכה בנדון לעניין ערלה בחוץ לארץ ולעניין ברכות: היות שהלכה כרבי עקיבא לעומת רבי אליעזר, אבל אין הלכה כבית שמאי במקום בית הלל, יש להבחין בין האביונות לבין הקפריסין הן בכל הנוגע לערלה בחוץ לארץ והן בנוגע לברכות הנהנין: האביונות הן פרי לכל דבר: ערלתן אסורה אף בחוץ לארץ וברכתן "בורא פרי העץ". אך הקפריסין אינם פרות, אלא ספק פרי וספק ירק, ולכן ערלתם מותרת בחוץ לארץ וברכתם "בורא פרי האדמה".

ומשהגענו לכאן, נראה שיש להכריע נגד עמדת וייס שחלק ג הוא תוספת לסוגיא שלנו. אדרבה: מהלך הסוגיא מתקדם באופן טבעי וכרונולוגי מחלק א ועד לחלק ג, ועד בכלל, מפיסקא [1] ועד פיסקא [12], ומיד לאחר פיסקא [12] נראה שהובא פסק ההלכה שבחלק ה [22]. הסוגיא המקורית הזאת עסקה כל כולה בשאלת "ספקא דרבנן לקולא", ולכן הייתה לה השלכה ישירה על שאלת

14 ראו הדין בסוגיא ההיא להלן, מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה".

15 וראו ביאור הגר"א לשו"ע או"ח סימן רב, ס"ק טו, שניסה ליישב קושיא זו על סמך ההנחה שבניגוד לרב, שהקל בקפריסין רק בחוץ לארץ, מר בר רב אשי סבר כרבי עקיבא אף בארץ ישראל. אך לפי כ"י מינכן אמר רבינא למר בר רב אשי מפורשות "אלמא קסבר מר כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ", ואף אם נניח שיש כאן תוספת פרשנית, אין ספק שהפרשנות נכונה היא, שהרי ללא ההנחה שמר בר רב אשי הקל בחוץ לארץ דווקא קשה להבין את קושיית רבינא, "וליעבד מר כבית שמאי דמקילי טפי" – וכי דרכם של אמוראים להקל בדין דאורייתא? והלוא אף בית שמאי עצמם החמירו בעניין אביונות ערלה, אף על פי שנתפכו אם פרות הן אם לאו, לכל הפחות בארץ ישראל!

ברכת הנהנין שמברכים על הקפריסין, והיא הובילה הישר למסקנה שהברייתא בנידון [2] אינה אליבא דהלכתא [22]. סוגיא זו מתבקשת ונחוצה היא בפירקין, לאחר שהובאה הברייתא ההיא בסוגיא הקודמת בלי ערעור.

לעומת זאת, חלק ד בסוגיא, הדיון האמוראי בשיטה חלופית שלפיה הקפריסין חייבים בערלה בארץ ובחוץ לארץ לא בגלל היותם פרי אלא בגלל היותם שומר לפרי, אינו שייך כלל להלכות ברכות: שהרי לשיטה זו ערלת הקפריסין אסורה ללא קשר לשאלת מעמד הקפריסין כפרי. ובאמת, מפתחת הדיון בחלק ד [13] ניכר שמדובר בנטע זר בסוגיא, שכן הוא נפתח ברוב עדי הנוסח בקושיא "ותיפוק ליה דנעשה שומר לפרי", ובכ"י פריז בלשון "ותיפוק ליה דהוה שומר לפרי", ולשונות אלו אינם מתאימים להקשר. "ותיפוק ליה" פירושו, בדרך כלל, שהלכה שנלמדה ממקור אחד ניתנת ללמדה ממקור אחר. במקרה דנן היה לשון זה מתבקש אילו סבר מאן דהוא שערלת הקפריסין אסורה בחוץ לארץ משום היותם פרי. אך לא מצאנו מי שסובר כן: רב יהודה ורב פפיסקא [1] סבורים שהקפריסין של ערלה מותרים; לפי ההסבר שבתלמוד הם מסתמכים על שיטת רבי עקיבא שלפיה הקפריסין אינם פרי. אף מר בר רב אשי סבור כמותם, והיחיד שחולק על תפיסה זו הוא רבינא, אלא שרבינא סבור שיש מקום להקל עוד יותר ולפטור גם את האביונות מן הערלה בחוץ לארץ. בכגון זה מתבקש הלשון "ואמאי? תיפוק ליה...", כלומר: מדוע פוטרם את הקפריסין מן הערלה בחוץ לארץ, תוציא את ההלכה שהם חייבים בערלה בין בארץ ובין בחוץ לארץ משום שנעשו שומר לפרי. אך לא זו בלבד שלא מצאנו כיוצא בזה בגירסא זו באף עד נוסח של הסוגיא, אלא שגירסא זו לא תיתכן במקום זה בסוגיא, שכן התרחקנו מאוד מן המקום שבו אמר רב "זורק את האביונות ואוכל את הקפריסין", ואי אפשר להסב על הדיון המורכב שבא בעקבות מימרא זו את המילה "ואמאי", שכן לא יהיה ברור על מה מקשים.

שיקול זה מצטרף להוכחות שהבאנו לעיל שהסוגיא המקורית כללה ברצף את החלקים א-ג ו-ה (פיסקאות [1-12, 22]), ויחד הם מצביעים על כך שדווקא חלק ד, הדיון האמוראי באפשרות התאורטית שהקפרס הנו שומר לפרי, הוא הנטע הזר בסוגיא.

חלק ד בסוגיא מוקשה גם מבחינה אחרת. היא מקשה על עמדת רב שלפיה קפריסי ערלה מותרים משום שאינם פרי, ממדרש הלכה שלפיו שומר לפרי חייב בערלה, והיא דנה באריכות בהצדקה לשיטת רב, מבלי להזכיר כלל שהאמורא הבבלי שמואל חולק על רב וסבור שקפריסי ערלה אסורים משום שהם שומרים לפרי! עמדת שמואל אינה באה כאן לידי ביטוי כלל, אף שברור שאביי מקשה על רב ועל רבא בעקבות עמדה זו של שמואל, והיא גם אינה באה לידי ביטוי בשום מקום אחר בבבלי. אך היא מפורשת בירושלמי מעשרות ד, נא ע"ג, המקבילה חלקית לחלק ד שבסוגיא שלנו. הסוגיא בירושלמי מוסבת על משנה מעשרות ד ו המובאת בפיסקא [3] בסוגיא שלנו:

רבי אליעזר אומר: צלף – מתעשר תמרות ואביונות וקפריסין, רבי עקיבא אומר: אין מתעשר אלא אביונות בלבד, מפני שהוא פרי.

על משנה זו נאמר בירושלמי מעשרות ד, נא ע"ג:

שמואל אומר: קפרס אסור משום קליפין. ותני כן: וערלתם ערלתו את פריו – דבר שהוא עורל את פריו.

רב מפקד לאילין דבי רב, אתי רב הונא המנונא מפקד לחברייה: תיוון מפקדין לנשיכון כד הינון כבשין הדא קפריתא דיהוון מרימין אילין ביטיתא.

אמר רבי בא, אסברי רבי זעירא: כל הקליפין גדילות עם הפרי, וזה פרי מלמעלן וקליפין מלמטן.

שמואל אסר את הקפרס של ערלה משום שהוא הקליפה של האביונה, ומלשון הפסוק "וערלתם ערלתו את פריו" (ויקרא יט כג) לומדים במדרש הלכה תנאי שלא הפרי לבדו נאסר בערלה אלא אף "ערלת הפרי", דהיינו קליפתו, או בלשון הבבלי "שומר לפרי". אך רב ואמוראי בבל אחרים

ביקשו מחבריהם ובני ביתם להוציא¹⁶ את הביטתא, האביונות, בלבד, ולאחר הוצאת האביונות התיירו להם לכבוש את הקפריסין של ערלה. רבי בא הסביר בשם רבי זירא שלשיטת רב הקפריסין אינם קליפות, כיוון שאין הם גדלים עם הפרי אלא למטה ממנו. פרשני הירושלמי נדחקו לפרש את הדברים הללו, שכן הקפריסין אינם גדלים מתחת לאביונות. הם ניצנים סגורים לחלוטין המתפתחים לפרחים שמתוכם צומח עוקץ ארוך, ורק לאחר נשירת הפרחים גדל על עוקץ זה תרמיל שהוא הפרי, האביונה. הקפרס עצמו איננו קליפה המכסה חלקית על האביונה מלמטה: לכל היותר ניתן לראות בפרח הצומח מן הקפרס "קליפה" מעין זו, אך גם פרח זה נושר לפני שצומחת האביונה.¹⁷ ושמא יש לפרש את דברי רבי זעירא כך: על אותו שיח גדלים בו בזמן פרות בשלים, אביונות, בחלק העליון של השיח ("מלמעלן"), וניצנים, קפריסין, על חלקו התחתון ("מלמטן"). ודבר אין להם זה עם זה: רק באופן תאורטי מאוד ניתן לראות בניצנים הסגורים, הקפריסין, "קליפות" שמהן יצמחו פרחים שמהם תצמחנה האביונות.¹⁸ וכך מצאנו בצילומים של שיח הצלף שבהם נראים על שיח אחד קפריסין ואביונות, שהאביונות מופיעות בחלק העליון של השיח והקפריסין בחלק התחתון.¹⁹

צלף עם קפריסין ואביונות

פיסקא [1] בסוגיא שלנו מקבילה לציווי של רב לבני ביתו שבירושלמי מעשרות ד ד, נא ע"ג. ונראה שבמקור הובאו הדברים גם בבבלי בסוגיא בבבלי קדומה למשנה מעשרות ד ו. רב ושמואל דנו בהשלכות של קביעת רבי עקיבא שרק האביונות הן בגדר פרי על הלכות ערלה: רב למד מהלכה זו של רבי עקיבא שהקפריסין אינם פרי, ולכן אינם אסורים מטעם ערלה, ואילו שמואל

16 בנוסח שלפנינו "מרימין", לשון השייך במתנות כהונה, וערלה אינה מתנת כהונה. ושמא צריך להיות "מרימין", זורקים (אפעל במקום קל), וכפי שמצאנו "זורק את האביונות" במקבילה בסוגיא שלנו בבבלי [1].

17 פרשני הירושלמי התעלמו מן המילים "מלמעלן" ו"מלמטן", ופירשו את דברי רבי זירא על פי תירוץ זה או אחר של רבא בבבלי. פני משה: "וקליפין מלמטן, כלומר שהן נופלות מן הפרי ולפיכך אינו שייך להפרי"; ר"ש סירילאיו: "וגדל הפרי ללא הקליפה"; ביאור הגר"א, כ"א: "דאינו גדל כדרך הקליפות".

18 ובאמת מפתיע ששמואל מחשיב את הקפריסין לקליפות של האביונות. הרי הקפריסין אינם קליפות כלל, אלא ניצנים, והם כבר אינם נמצא בשעה שהפרי קיים, כפי שהדגיש רבא בסוגיא שלנו בכל דרך אפשרית, ואינם שומרים על הפרי, כפי שמוכח מן הניסוי המוזכר בפיסקא [21] בסוגיא שלנו בבבלי. ושמא התבסס שמואל על נוסח אחר של מדרש ההלכה. בירושלמי ערלה ג א, טב ע"ד, מצאנו וריאנטים למדרש הלכה זה שלפיהם הקפריסין אינו "עורל את פריו" (כלשון מדרש ההלכה המובא בירושלמי מעשרות) או "טפל לפריו" (כלשון מדרש ההלכה שבפיסקא [13] בבבלי) או "שומר לפרי" (כלשון בעל הגמרא בפיסקא [13] בבבלי) אלא "סמוך לפרי". וזה לשון הירושלמי שם: "כתניב: וערלתם ערלתו את פריו, אית תניי תני: בסמוך לפיריו; אית תני תני: בעורל את פריו. מאן דאמר בעורל את פריו קליפין וגרעינין במשמע; מאן דאמר בסמוך לפריו קליפין במשמע ולא גרעינין. וגרעינין מניין הוי? סופך מימר את, את פריו – בסמוך לפריו. אית דבעי נישמעניה מן הדא: וערלתם ערלתו את פריו, דבר שהוא עורל את פריו ופריו עורלו". והנה, אם הקפריסין אינו "עורל את פריו" או "טפל לפריו" או "שומר לפרי" אלא "סמוך לפריו", אזי ניתן בנקל להבין מדוע שמואל אוסר את הקפריסין בערלה: הם נמצאים על השיח בסמוך לאביונות. וקליפין וגרעינין לאו דווקא, אלא הוא הדין לדברים אחרים, וכששמואל אמר "קפרס אסור משום קליפין" הוא כינה את ההלכה "סמוך לפריו" כולה "משום קליפין", על שם הדוגמה הנפוצה ביותר. לפי זה אף דברי רבי זעירא בירושלמי מכוונים להראות שהקפריסין אינם סמוכים לאביונות ממש: אלו נמצאים בתחתית השיח ואלו בחלקו העליון. אך בדור אביי ורבא לא הכירו את הגירסא "סמוך לפריו" שבמדרש ההלכה, ולכן סברו ש"קליפין" ו"שומר" ו"טפל" דווקא, ורבא הוכיח, בצדק, שקפריסין אינם עונים על קריטריונים אלו. 222 ראו באתר האינטרנט Gernot Katzer's Spice Pages של אוניברסיטת גרץ באוסטריה, <http://www.uni-graz.at/~katzger/> Papaya Tree Nursery, <http://Capp-spi.html>, את התמונה עם הכותרת Caper branch with flower and fruit, ובאתר www.papayatreenursery.com/gallery/main.php?g2-itemId=598, את התמונה עם הכותרת Caper Flowers Closeup.

סבר שהם בגדר ערלה אף על פי שאינם פרי, משום שדינם כקליפין הסמוכים לפרי. בסוגיא קדומה זו למשנה מעשרות הקשו על ההלכה של רב יהודה בשם רב, "צלף של עורלה בחוץ לארץ, זורק את האביונות ואוכל את הקפריסין", ממדרש הלכה לויקרא יט כג, "ערלתו את פריו", שלפיו גם שומר לפרי אסור מטעם ערלה, ועל שאלה זו הוסבה סוגיא קדומה שכללה בצורה זו או אחרת²⁰ את תשובות רבא לקושיא זו על רב, והדיון האמוראי בהן – דהיינו רובו של חלק ד של הסוגיא שלנו. כפי שנראה להלן, מקצת הפיסקאות שבחלק זה הועברו לסוגיא שלנו ממקבילה בפסחים נב ע"ב – נג ע"א.²¹

בעל הגמרא הקדום שלנו, כנראה מתלמידי רבינא ומר בר רב אשי,²² לא התעניין בשאלת "קליפין" או "סמוך לפרי" או "שומר לפרי", כיוון שאין ללמוד ממנה כלום על הלכות ברכות. הוא הוציא מן הסוגיא הקדומה על מעשרות רק את מימרת רב יהודה בשם רב משום שראה בה ערעור על ההלכה שבברייתא שהובאה בסוגיא הקודמת שלפיה מברכים הן על הקפריסין הן על האביונות "בורא פרי העץ". על מימרא זו הסב, אפוא, את הפיסקאות [2-12] ו-[22], עם המסקנה שלפיה הברייתא בעניין הברכות אינה אליבא דהלכתא.

אך בעל גמרא מאוחר, שהכיר את הסוגיא המקורית למעשרות, הוטרד מן העובדה שהיה חסר בסוגיא המקורית אצלנו כל הדיון באפשרות שהקפריסין חייבים בערלה משום שהם שומר לפרי. לכן הוא הכניס חלק מן הדיון שבסוגיא הקדומה על מעשרות לתוך הסוגיא שלנו, בין פסקא [12] לפיסקא [22], לאמור: אם התקשית להבין מדוע אין דנים בקפריסין משום שומר לפרי, תדע שאכן דנו בכך רבא וחבריו [13-21], אך הם הסיקו שאין דינם כשומר לפרי משום שהאביונות ממשיכות לצמוח גם לאחר נטילת הקפריסין. כאמור, סביר להניח שבסוגיא הקדומה על מעשרות באה לידי ביטוי עמדת שמואל שלפיה קפריסין הם אכן שומרים לפרי, אך גם בעל הגמרא המאוחר הזה לא ראה לנכון להזכיר בסוגיא שלנו את עמדת שמואל, שהרי כל מטרתו הייתה לתקן את הרושם המוטעה בקשר למימרת רב שעלול להיווצר ללא התייחסות לשאלה "שומר לפרי".

עיוני פירוש

[10-1] אמר רב יהודה אמר רב: צלף של ערלה בחוצה לארץ – זורק את האביונות ואוכל את הקפריסין. למימרא, דאביונות פירי וקפריסין לאו פירי? ורמינהו: על מיני נצפה על העלים ועל התמרות אומר בורא פרי האדמה, ועל האביונות ועל הקפריסין אומר בורא פרי העץ! הוא דאמר כרבי עקיבא; דתנן, רבי אליעזר אומר: צלף – מתעשר תמרות ואביונות וקפריסין, רבי עקיבא אומר: אין מתעשר אלא אביונות בלבד, מפני שהוא פרי... דתנן: צלף, בית שמאי אומרים: כלאים בכרם, ובית הלל אומרים: אין כלאים בכרם, אלו ואלו מודים שחייב בערלה. הא גופא קשיא! אמרת צלף, בית שמאי אומרים: כלאים בכרם, אלמא מין ירק הוא, והדר תני: אלו ואלו מודים שחייב בערלה, אלמא מין אילן הוא. הא לא קשיא; בית שמאי ספוקי מספקא להו, ועבדי הכא לחומרא והכא לחומרא.

הצלף על כל חלקיו תואר על ידי יהודה פליקס כדלהלן:

שיח קוצני הנפוץ בארץ בין סלעים, ליד חומות וקירות ומעליהם. הפרחים הלבנים בני ארבעה עלי גביע וארבעה עלי כותרת. הצמח כולו נובל בסוף הקיץ, ובאביב בוקעים מחלקו התחתון

20 ראו להלן, עיוני הפירוש לפיסקאות [14-21].

21 ראו להלן, עיוני הפירוש לפיסקאות [16-20].

22 ראו להלן, עיוני הפירוש לפיסקאות [8-12].

של גזעו נצרים, שהם רכים וראויים למאכל ("תמרות"). אח"כ הם מתקשים. בתקופה העתיקה גידלו בארץ את הצלף למאכל ניצני פרחיו – "הקפריסין" ופירותיו, הן "האביונות". כמו כן אכלו את ה"תמרות". טעמם של אלה מריר, אבל משתפר לאחר כבישה במלח או בחומץ. הצלף מוציא פרחים חדשים מדי יום ביומו.²³

כל חלקי הצלף אכילים הם, כפי שיוצא מן הברייתא בעניין הברכה [2], אך לפי התיאור של פליקס גידלו את הצלף למאכל האביונות – שהן פרותיו האמתיים – והקפריסין, והיו שאכלו גם את התמרות, החלקים הרכים של הגבעול, לאחר כבישה, וגם העלים אכילים הם, אם כי לא נהגו לאכלם.

כל זה מתוך הנחה שהצלף הוא אילן, ולכן האביונות לכל הפחות הם פרות האילן. אך כפי שעולה מברייתא המובאת בתוספתא כלאים ג יז, בירושלמי כלאים ה ז, ל ע"א, בירושלמי מעשרות ד ד, נא ע"ג ובפיסקא [8] בסוגיא שלנו, בית שמאי החשיבו את הצלף כאילן לצורך ערלה אך כירק לצורך כלאים, ולפי הנאמר בפיסקא [10] בסוגיא שלנו נסתפקו בית שמאי אם שיח הצלף בכלל אילן הוא, שמא גבעול הוא, ונהגו בערלה לחומרא להחשיבו אילן ובכלאיים לחומרא להחשיבו ירק. כן מצאנו בירושלמי כלאים ח ה, לא ע"ג: "רבי חייה בשם רבי יוחנן, ששה ספקות הן: הצלף באילן כבית שמאי...". כיוצא בזה התלבט חוקר הטבע היווני תיאופרסטוס עם הצלף אילן הוא או ירק.²⁴

[4-7] ונימא: הלכה כרבי עקיבא! אי אמר הלכה כרבי עקיבא, הוה אמינא – אפילו בארץ, קמשמע לן: כל המיקל בארץ – הלכה כמותו בחוצה לארץ, אבל בארץ לא. ונימא: הלכה כרבי עקיבא בחוצה לארץ, דכל המיקל בארץ – הלכה כמותו בחוצה לארץ! אי אמר הכי, הוה אמינא: הני מילי – גבי מעשר אילן, דבארץ גופא מדרבנן, אבל גבי ערלה דבארץ מדאורייתא – אימא בחוצה לארץ נמי נגזור, קמשמע לן.

הכלל "כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ" מוזכר בבבלי רק כאן [5], בקשר למעשר אילן וערלה [7], ובשבת קלט ע"א, בקשר לכלאי הכרם:

שלחו ליה בני בשכר ללוי: ... כשותא בכרמא מהו? ... אדאזיל, נח נפשיה דלוי. אמר שמואל לרב מנשיא: אי חכימת – שלח להו. שלח להו: ... כשותא בכרמא – עירבובא. ולישלח להו כדברי טרפון? דתניא: כישות, רבי טרפון אומר: אין כלאים בכרם, וחכמים אומרים: כלאים בכרם. וקיימא לן: כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוץ לארץ? – לפי שאינן בני תורה.

בשני המקרים הכלל מוזכר רק ברובדי העריכה של הסוגיא: בסוגיא שלנו טוען בעל הגמרא שרב מתכוון להשמיע לנו את הכלל הזה [5], ובשבת קלט ע"א תודה בעל הגמרא על כך שרב מנשיא התעלם מן הכלל הזה בפסק ההלכה ששלח לבני בשכר. אף על פי שמדובר ברובד סתמי בשתי הסוגיות, נראה שהסוגיא שלנו קדמה לזו שבשבת. בעל הגמרא בשבת מניח שהכלל הזה הוא חלק מן הספרות התלמודית: "וקיימא לן: כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוץ לארץ", בעוד שבסוגיא שלנו מוצג הכלל כדיוק שדייק בעל הגמרא עצמו ממימרת רב בעניין צלף של ערלה [1]: כשרב אומר "צלף של ערלה בחוצה לארץ" – זורק את האביונות ואוכל את הקפריסין, משתמע מדבריו שההלכה כרבי עקיבא שהקפריסין אינם פרי רק בחוץ לארץ, אבל בארץ ישראל גם הקפריסין נחשבים פרי, כרבי אליעזר. הוה אומר: הלכה כרבי אליעזר, ואף על פי כן, בחוץ לארץ יש להקל כרבי עקיבא. מכאן הסיק בעל הגמרא שלנו שרב מבקש להשמיע לנו את הכלל

²³ פליקס, הצומח והחי במשנה (לעיל, סוגיא ו הערה 11), עמ' 132. השווה I. Loew, *Die Flora der Juden*, Band I, pp. 321-331. (לעיל, סוגיא ד הערה 11).

²⁴ תיאופרסטוס, תולדות הצמחים א, ג. ראו ש' ליברמן, תוספתא כפשוטה, חלק ב, זרעים (לעיל, סוגיא א הערה 30), עמ' 636.

"כל המקל בארץ הלכה כמותו בחוץ לארץ" [5], שאינו מוכר לנו ממקום אחר, ושאת היקפו ניתן להסיק רק מדיוקים בלשון המימרא של רב [6-7].

אף החלת הכלל על כלאי הכרם בסוגיא בשבת מסתברת על רקע הסוגיא שלנו. אף על פי שבסוגיא שלנו נידונה מפורשות החלת הכלל רק בענייני ערלה ומעשרות, ישימותו גם בענייני כלאי הכרם נרמזת בבירייתא שהביא רבינא בקושייתו על מעשה מר בר רב אשי [8], שם נחלקו בית שמאי ובית הלל בענייני צלף בכלאי הכרם. לעומת זאת, אילו היינו צריכים להניח שבעל הגמרא שלנו הסתמך על המקבילה בשבת כמקור לכלל זה, קשה להבין כיצד הסיק מסקנות בקשר למשמעות הכלל והיקפו, מעבר להלכה הספציפית בענייני כישות בכרם שם.

ובאמת, מוצא הכלל מעורפל גם לפי הסוגיא שלנו: מצד אחד, בעל הגמרא שלנו מציג את הכלל כמסקנה שהוא עצמו הסיק ממימרת רב. מצד שני, בעל הגמרא אינו מופתע מכך שרבינא מניח שהכלל עומד מאחורי מעשה מר בר רב אשי [8],²⁵ והוא אף מסביר שרבינא טעה בכך שניסה ליישם את הכלל גם במקרה של ספק שהוא אליבא דבית שמאי בלבד, שכן "בית שמאי במקום בית הלל אינה משנה" [12].

הקשרו של הכלל ותחום ההלכות שעליו ניתן להחילו אינו מפורש לא בסוגיא שלנו ולא בסוגיא בשבת. מלשון הכלל עצמו היינו יכולים לחשוב שבחוץ לארץ הלכה כדברי המקל בכל התורה כולה ובכל תקנות החכמים, אולי משום שהמצוות ניתנו בעיקר לשם קיומן בארץ ישראל.²⁶ אך מן הסתם לא התכוון בעל הגמרא שלנו, שניסח את הכלל, להרחיבו מעבר למצוות התלויות בארץ הנוהגות מדרבנן גם בחוץ לארץ. אלא שגם כך קשה להבין כיצד קבע בעל הגמרא שלנו כלל בענייני זה: אם הכלל יסודו בדיוק שדייק ממימרת רב שבפיסקא [1], קשה להבין כיצד הסיק שמדובר ב"כלל" הנוגע למחלוקות תנאים ואמוראים במצוות התלויות בארץ בכלל – שמא פסק רב כך בענייני צלף בלבד, שהרי כפי שראינו, עצם מעמדו הבוטני של הצלף מוטל בספק: השיח עצמו הוא ספק ירק ספק אילן,²⁷ הניטע ספק על דעת פרותיו ספק על דעת מגוון הצמחייה האכילה הגדלה עליו.²⁸ אין לדמות ספקות מדעיים אלו למחלוקות בענייני הלכה. ובאמת, נחלקו הראשונים בענייני זה – והדבר בא לידי בפירושי הראשונים לסוגיא הראשונה בפירקין, "הילולים", לה ע"א, שם מצאנו מחלוקת בענייני נטע רבעי, אם הוא נוהג בענבים בלבד או בכל הנטיעות. וזה לשון תלמיד רבנו יונה בפירושו שם:

ולעניין פסקא כתב רב אחא משבחא ז"ל דהלכה כמ"ד כרם רבעי שאין דין פדיון נוהג בכל האילנות בחוצה לארץ אלא הכרם בלבד. וטעם שלו מפני שמאחר שאנו רואים שנחלקו התנאים אם נוהג בשאר אילנות אם לא, בחוצה לארץ נלך אחר המיקל ונפסוק שאינו נוהג אלא בכרם, דהא קי"ל דכל המיקל בארץ הלכה כמות בחו"ל. אבל רבינו יצחק הזקן ז"ל היה אומר שזו אינה ראייה מפני שנוכל לדחות ולומר שלא אמרו כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ אלא גבי צלף אם נוהג בו ערלה שנחלקו רבי אליעזר ור"ע... אבל בשאר מילי לא אזלינן לקולא דהיכא דאיתמר איתמר, היכא דלא איתמר לא איתמר.²⁹

25 רבינא אמנם אינו מזכיר את הכלל מפורשות בדבריו למר בר רב אשי, אך מדבריו "מה דעתך, כרבי עקיבא דמיקל" ניתן להסיק שהוא מניח קיומו של כלל שיש לפסוקו כמו המקל בחוץ לארץ.

26 ראו ספרי דברים מג; רמב"ן על התורה, ויקרא יח כה.

27 ראו לעיל, עיוני הפירוש לפיסקאות [10-1].

28 ראו לעיל, הדיון בסוגיא ו, "קורא", עיוני הפירוש לפיסקא [7].

29 תלמיד רבנו יונה, ברכות לה ע"א ד"ה ולענין פסקא (דפי הרי"ף כד ע"ב). תלמיד רבינו יונה אף מביא ראייה לדברי ר"י הזקן מבבלי קידושין לט ע"א: "רב חנן ורב ענן הוו שקלי ואולי באורחא, חזויהו לההוא גברא דקא זרע זרעים בהדי הדדי, א"ל: נייתי מר נשמתי, א"ל: לא חזויתו. ותו חזויהו לההוא גברא דקא זרע חטי ושערי בי גופני, א"ל: נייתי מר נשמתי, א"ל: לא צהריתו, לא קיימא לן כרבי יאשיה דאמר: עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד". מן העובדה שרב ענן הוצרך לומר "קיימא לן כרבי יאשיה", ולא אמר שאף אם לא קיימא לן כרבי יאשיה הלכה כמותו בחוץ לארץ, מסיק תלמיד רבנו יונה שהכלל אינו תקף בענייני כלאי הכרם. אין בכך ראייה של ממש, שהרי אפשר שהתכוון לומר שבחוץ לארץ קיימא לן כרבי יאשיה דוקא בגלל הכלל הזה. ועוד: כפי שראינו, מפורש בבבלי שבת קלט ע"א שהכלל תקף גם לגבי כלאי הכרם, וכפי שהקשו רבים (ראו אנציקלופדיה תלמודית, ערך "הלכה", כרך ט, עמ' רעא, הערה 423, וציונים שם). ואף על פי שאין ראייה הלכתית מסיפור רב חנן ורב ענן לגבי היקף הכלל, העובדה שאמוראים אלו, תלמידי רב ושמואל בהתאמה, לא הזכירו כלל זה תואמת את התפיסה שלנו שלפיה נהגה הכלל לראשונה על ידי רבינא (במשתמע) ובעל הגמרא שלנו.

מחלוקת ראשונים זו משקפת במדויק את הקשיים שהעלינו בקשר למוצא הכלל והיקפו: מניסוח הכלל נראה שמדובר בכלל בכל התורה הכולה או לכל הפחות בכל המצוות התלויות בארץ, כדברי רב אחאי, וכמותו סבורים רוב הראשונים.³⁰ אך מכיוון שבעל הסוגיא שלנו בנה את הכלל הזה על סמך דיוק מדברי רב, ודיוק זה אינו מצדיק בהכרח הכללה גורפת, ניתן להבין גם את דעתו של ר"י הזקן דהיכא דאיתמר, איתמר.

עמדת ביניים בין שתי העמדות הללו הוצעה על ידי רבנו יהודה שירליאון. לדעתו מדובר בכלל הישים גם מעבר למקרה הספציפי של צלף, היכא דאיתמר, אך אין המדובר בכלל הנוגע לכל מחלוקת התנאים בעניין מצוות התלויות בארץ הנוהגות בחו"ל מדרבנן, אלא רק לעניין ספקות בבוטניקה:

ואמ' רבינו דלא אמרי' כל המקל בארץ הלכה כמותו בח"ל, אלא גבי מין דוקא, כגון הכא גבי צלף, דכל המקל בארץ ואין חושבו ערלה, הלכה כמותו בח"ל, וכן גבי כשותא בכרמא, שאינו חושבו שום מין ירק.³¹

כך משתמע גם מדברי רבינא בסוגיא שלנו. רבינא לא הציע להקל כבית שמאי מבחינה הלכתית: הרי בית שמאי עצמם מחמירים באביונות הצלף של ערלה, אף שנסתפקו לגבי מעמד הצלף, ואם הלכה כמותם בחוץ לארץ מן הראוי להחמיר דווקא! רבינא הציע למר בר רב אשי להקל בעניין אביונות הצלף של ערלה משום שבית שמאי היו מסופקים מבחינה מדעית לגבי מעמד הצלף. לפי זה נראה שהכלל "כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוץ לארץ" פירושו: בכל מקרה שבו תנא מטיל ספק במעמדו של מין כלשהו יש לפסוק לקולא לגבי המעמד של מין זה בכל הקשור למצוות התלויות בארץ הנוהגות בחוץ לארץ מדרבנן. הכלל מבוסס על הרעיון "ספק דרבנן לקולא", כפי שברור מפיסקא [22] בסוגיא שלנו, המשליכה מן היישום של כלל זה על מקרה אחר של ספק דרבנן, ספק ברכות. מן הראוי, אפוא, להגבילו לספקות ממש, ולא לכלל המחלוקות שבהן יש "מיקל בארץ".

אך גם עמדה סבירה זו אינה נטולת קשיים:

1. לפי זה ניסוח הכלל מוקשה: מה הקשר ל"כל המיקל בארץ"? מדוע לא קבע בעל הגמרא שלנו בפיסקא [5] שרב בא להשמיענו "ספק ערלה לקולא בחוץ לארץ", או כיוצא בזה?
2. אף אם כוונתו לומר שרב בא להשמיענו "ספק ערלה לקולא בחוץ לארץ", מדוע ראה בעל הגמרא שלנו צורך לנסח כלל כל שהוא בעניין זה כדיוק מדברי רב? הרי בפירוש שנינו במשנה ערלה ג ט: "ספק ערלה בארץ ישראל אסור, ובסוריא מותר, ובחוצה לארץ יורד ולוקח, ובלבד שלא יראנו לוקט", ובעל הגמרא שלנו עצמו הביא משנה זו בפיסקא [11] להלן! ולפי זה ברור שספק ערלה מותר בחוץ לארץ ודי בקביעה שקפריסין ספק פרות הם. מה ראה בעל הגמרא שלנו לנסח כלל בנדון?
3. אף שמצאנו את הכלל הזה רק פעמיים בבבלי, ברובדי העריכה של שתי סוגיות (ובמשתמע גם בדברי רבינא למר בר רב אשי בסוגיא שלנו), הניסוח מופיע גם פעמיים בירושלמי, לא בתור כלל אלא כהכרעה לגבי שתי מחלוקות ספציפיות שאינן קשורות כלל לספקות מדעיים או לבוטניקה. שתי המחלוקות עניינן "עבודה לגפן", המרווח שצריך לשים בין הגפן לשאר המינים לשם עבודת הכרם, כדי שלא תיחשב הזריעה כלאי הכרם. בירושלמי כלאים ד ג, כט ע"ג, נאמר:

רב הונא זרע כרמיה כרתין. ואינו אסור משום כלאים? מערבבן הויין. ואין עבודה לגפן יחידית? אלא כרבי ישמעאל, דרבי ישמעאל אמר אין עבודה לגפן יחידית, דברי חכמים. רבי

30 שאילתות קדושים, סימן ק (מהד' מירסקי סימן קיז); תוספות ברכות לה ע"א, ד"ה ולמאן; רשב"א שם, ד"ה ולענין פסק הלכה; רא"ש, ברכות פרק ו, סימן א (דפי הרא"ש כג ע"ב). וראו גם תוספות רבנו יהודה שירליאון, ברכות לה ע"א, ד"ה וחד תני כרם רבעי, אך ראו להלן בסמוך.

31 תוספות רבנו יהודה שירליאון, ברכות לו ע"א ד"ה קמל"ן כל המיקל בארץ. דבריו כאן סותרים את מה שפסק בעניין כרם רבעי כרוב הראשונים, אלא אם כן פירש שהמחלוקת בעניין הגבלת נטע רבעי לכרם דווקא אף היא ספק בעניין "מין".

יעקב בר אידי בשם רבי יהושע בן לוי: הלכה כדברי מי שהוא מיקל בחוצה לארץ. אמר רבי יעקב בר אחא ותניי תמן: הלכה כדברי מי שהוא מיקל בחוצה לארץ.

לפי העמדה הראשונה, המכונה כאן "דברי חכמים"³², סבר רב הונא כרבי ישמעאל, שאין צורך להניח מרווח עבודה לגפן בודד. לפי העמדה השנייה, בין אם סבר רב הונא כרבי ישמעאל בין אם לאו, הלכה כמותו בחוצה לארץ, מן הסתם משום שכלאי הכרם אינם נוהגים בחוץ לארץ אלא מדרבנן. כיוצא בזה נאמר בירושלמי כלאים ו א, ל ע"ב, על מחלוקת תנא קמא ורבי עקיבא במשנה שם: "וכמה היא עבודת הגפן? ששה טפחים לכל רוח, ורבי עקיבא אומר שלשה":

רב יהודה בשם רב: הלכה כרבי עקיבא. רבי יעקב בר אידי בשם ר' יהושע בן לוי: הלכה כדברי מי שהוא מיקל בחוצה לארץ. אמר רבי יעקב בר אחא ותניי תמן: הלכה כדברי מי שהוא מיקל בחוצה לארץ.

אפשר לפרש גם כאן שהאמוראים האחרים חולקים על רב יהודה בשם רב וסבורים שמבחינה עקרונית אין הלכה כרבי עקיבא כאן אלא כתנא קמא, אולי משום שהלכה כרבי עקיבא מחברו ולא מחבריו, אך הלכה כדברי מי שהוא מקל בחוץ לארץ, שם כלאי הכרם אינם נוהגים אלא מדרבנן. אך אפשר גם שבעל הגמרא מביא את דברי האמוראים האחרים כהסבר או סימוכין להכרעת רב כרבי עקיבא, לאמור: רב הכריע כרבי עקיבא משום שהוא בבלי, והלכה כדברי המקל בחוץ לארץ.

והנה, יש דמיון רב בין הסוגיא בירושלמי כלאים ו א, ל ע"ב לבין הסוגיא שלנו. שתיהן פותחות בהכרעה של רב יהודה בשם רב כרבי עקיבא המקל בעניין הקשור למצוות התלויות בארץ, ובשתיהן מתקשרת הכרעה הלכתית זו בהמשך הסוגיא למושג "הלכה כדברי מי שהוא מיקל בחוצה לארץ". אך בסוגיא שלנו מדובר בדיוק מדברי רב המתייחסים מפורשות לחוץ לארץ, ואילו בסוגיא ההיא מדובר – לפי האפשרות השנייה שהזכרנו לעיל – בהסבר או בסימוכין מדברי תנאים ואמוראים להכרעה של רב, שלא הוגבל מפורשות ל"חוץ לארץ", מתוך הנחה שרב פסק כן בגלל היותו בחוץ לארץ.

מכל הסיבות הללו נראה שהצדק עם רב אחאי גאון ורוב הראשונים שפירשו את הדיוק של בעל הגמרא שלנו מדברי רב, "כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוץ לארץ", לא כניסוח אחר של הרעיון "ספק ערלה בחוץ לארץ מותר" אלא ככלל בעניין מחלוקת תנאים במצוות התלויות בארץ. לא זו בלבד שספק ערלה בחוץ לארץ מותר, כפי שמפורש במשנה ערלה ג ט וכפי שעולה מדברי רב בעניין הקפריסין, אלא בכל מקרה של מחלוקת תנאים בהלכות התלויות בארץ הלכה כדברי המקל בחוץ לארץ. לכן הקפיד בעל הגמרא שלנו לנסח את הכלל כתקף בקשר למחלוקות, ולא רק בקשר לספקות, אף על פי שבדברי רבינא למר בר רב אשי מסתבר יותר לנקוט בלשון "ספק" מאשר "מיקל", שכן כפי שראינו, בית שמאי אינם מקלים שם הלכה למעשה. אמנם יש זיקה בין ההכרעה כדברי המקל בחוץ לארץ לבין המושג "ספק דרבנן לקולא", כפי שעולה מן ההשוואה בין דברי רב לעניין ספק ברכה במסקנת הסוגיא שלנו [22], אך לאו היינו הך. "ספק דרבנן לקולא" הוא כלל ידוע; החלת הכלל הזה גם על מחלוקת תנאים, כדי להכריע כדברי המקל בחוץ לארץ גם אם אין הלכה כמותו בארץ, היא חידוש של בעל הגמרא שלנו.

אך מניין לבעל הגמרא שלנו לדייק מדברי רב "הלכה כדברי המיקל בחוץ לארץ"? שמא אין הלכה כדברי המקל אלא במקרים של ספק מדעי לקולא, או בצלף בלבד, כדעת מקצת הראשונים! נראה שבעל הגמרא שלנו הכיר את הסוגיא בירושלמי כלאים ו א, וראה בדברי רב בעניין הקפריסין והאביונות של ערלה דוגמה נוספת להלכה של רב המתבססת על הרעיון "הלכה כדברי מי שהוא מיקל בחוצה לארץ". בירושלמי הכרעה זו מופיעה רק בקשר לעבודה שנותנים לגפן – פעמיים – ואפשר לפרש שהיא מתייחסת רק למקרה ההוא. אך בעל הגמרא דייק מדברי

רב יהודה אמר רב בסוגיא שלנו שהוא הדין לכלל מחלוקות התנאים בעניין מצוות התלויות בארץ. כדי להביע את הרעיון הזה דייק בעל הגמרא מדברי רב יהודה בשם רב בסוגיא שלנו שהלכה כדברי המקל בחוץ לארץ לא רק במקרה של עבודה לגפן, שלגביו נאמר מפורשות בברייתא ובמימרות בירושלמי "הלכה כדברי המיקל בחוץ לארץ", אלא נקוט כלל זה בדרך: "כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוץ לארץ".

ההנחה שהסוגיא בירושלמי כלאים הייתה מוכרת בבבל יכולה להסביר גם את דברי רבינא למר בר רב אשי. כפי שהקשינו לעיל, מצד אחד מוצג הכלל "כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוץ לארץ" כדיוק של בעל הגמרא שלנו עצמו [5]; מצד שני ממעשה מר בר רב אשי ורבינא [8] ניכר שכלל זה היה מוכר גם לרבינא. אם נניח שאמוראי בבל ידעו שבעניין עבודה לגפן "הלכה כדברי המיקל בחוץ לארץ" ניתן להבין מדוע הניח רבינא שאף החלוקה שחילק מר בר רב אשי בין קפריסין לאבינונת יסודה ברעיון זה, גם אם היקף הרעיון אינו מובן מאליו. בעל הגמרא שלנו, שהכיר הן את הסוגיא בירושלמי הן את דברי רבינא אלו הן את דברי רב שבראש הסוגיא שלנו, ניסח על סמך כל הנתונים הללו את הדברים ככלל, והציע שרב בא להשמיענו כלל זה.

[12-8] רבינא אשכחיה למר בר רב אשי דקא זריק אבינונת וקאכיל קפריסין. אמר ליה: מאי דעתך – כרבי עקיבא דמיקל, ולעביד מר כבית שמאי דמקילי טפי! דתנן: צלף, בית שמאי אומרים: כלאים בכרם, ובית הלל אומרים: אין כלאים בכרם, אלו ואלו מודים שחייב בערלה. הא גופא קשיא! אמרת צלף, בית שמאי אומרים: כלאים בכרם, אלמא מין ירק הוא, והדר תני: אלו ואלו מודים שחייב בערלה, אלמא מין אילן הוא! הא לא קשיא; בית שמאי ספוקי מספקא להו, ועבדי הכא לחומרא והכא לחומרא. מכל מקום, לבית שמאי הוה ליה ספק ערלה, ותנן: ספק ערלה בארץ ישראל – אסור, ובסוריא – מותר, ובחוצה לארץ – יורד ולוקח, ובלבד שלא יראנו לוקט! רבי עקיבא במקום רבי אליעזר עבדינן כותיה, ובית שמאי במקום בית הלל אינה משנה.

מסקנת הדיון הזה היא שיש הבדל מהותי בין הכרעה כרבי עקיבא במקום רבי אליעזר לבין הכרעה כבית שמאי במקום בית הלל. במקרה של רבי עקיבא במקום רבי אליעזר הלכה כרבי עקיבא משתי סיבות: (א) ריש לקיש ורבי יוחנן סבורים שניהם שהלכה כרבי עקיבא מחברו, לפי דברי בעל הגמרא בבבלי כתובות פד ע"ב, ולפי פרשנות אחת לדברי רבי יוחנן שם אף מרבו (ורבי אליעזר רבו של רבי עקיבא היה עד לנידויו).³³ (ב) לפי דברי שמואל המובאים על ידי רב יהודה בבבלי נדה ז ע"ב, אף שלאחר מותו של רבי אליעזר פוסקים כמותו למרות היותו שמותי, הלכה כדבריו בארבעה דברים בלבד. אמנם לפי דברי סתם התלמוד שם³⁴ ארבעה דברים הללו הם בסדר טהרות בלבד, אבל בשאר הסדרים יש מקרים רבים שבהם פוסקים כרבי אליעזר, אך נראה ששמואל עצמו התכוון בכל הש"ס. כן משמע בבבלי שבת קל ע"א שאין הלכה כרבי אליעזר משום שהוא שמותי. על כל פנים, די בכך שבעל הגמרא שלנו יכיר אחד מכללי הפסק הללו בצורה זו או אחרת כדי שיקבע "רבי עקיבא במקום רבי אליעזר עבדינן כותיה".

לעומת זאת, "בית שמאי במקום בית הלל אינה משנה". "אינה משנה" פירושה שאין כאן מחלוקת כלל, ולכן בשני מקרים שבהם מנו תנאים או אמוראים רשימות של דברים שאינם שנויים במחלוקת ("בפלוגתא לא קא מיירי") קובע הבבלי שהם כללו ברשימה גם דברים

33 ומפתיע שבפירושו למשנה פסחים של בעל מדרש שכל טוב (מובא שם במדרש לשמות פרק יב, מהד' ש' בובר, ברלין תר"ס, עמ' 123) מצאנו שרבי אליעזר רבו של רבי עקיבא היה, ואין אומרים הלכה כרבי עקיבא מרבו, ולכן במחלוקת רבי אליעזר ורבי עקיבא בקשר להגדרת "דרך רחוקה" במשנה פסחים ט ב הלכה כרבי אליעזר, וכנראה נעלמה מעיני בעל המדרש הסוגיא שלנו. אך הרמב"ם בפירוש המשניות שם ובהלכות קרבן פסח ה ט פסק כרבי עקיבא, ובעקבותיו הלכו מפרשי המשנה האחרים, וזאת בהתאם לכלל הפסק שבסוגיא שלנו.

שלגביהם יש מחלוקת בית שמאי ובית הלל: בבבלי יבמות ט ע"א מדובר בכלל שעל פיו הסביר בעל הגמרא את הרשימה שבמשנה יבמות א א, ואילו בבבלי ביצה יא ע"א מדובר בהסבר של בעל הגמרא לרשימה של האמורא עולא. ומכיוון שבסוגיא שלנו הדברים נאמרים ללא ביסוס, נראה שיסודם באחת מן הסוגיות האחרות שבהן הם מובאים כהסבר להרכבת רשימות, על ידי התנא של משנה יבמות א א ועל ידי עולא, בהתאמה.

בעל הגמרא שלנו חיבר, אפוא, בין כללי פסק שונים שמצא מן המוכן בסוגיות אחרות כדי לתרץ את קושיית רבינא על מר בר רב אשי, וקצת קשה שלא מצאנו תשובה בפי מר בר רב אשי עצמו לקושיית רבינא. והנה לא זו בלבד שהתשובה חסרה, אלא קשה גם להבין את היקף השאלה. הרי ללא הדין בפסיקאות [9-11] קשה להבין את השאלה של רבינא: לפי המקור שרבינא מצטט בית שמאי מחמיר הן בכלאי הכרם הן בערלה, ומה פשר הצעתו למר בר רב אשי "וליעבד מר כבית שמאי דמקילי טפי"? אפשר, אם כן, שהפסיקאות [9-11] אף הן המשך דברי רבינא למר בר רב אשי, ופסיקא [12] היא תשובת מר בר רב אשי לרבינא. אך מכיוון שפסיקאות אלו מלאות ביטויים האופייניים לרובדי העריכה של התלמוד, "הא גופא קשיא. אמרת... והדר תני... הא לא קשיא... מכל מקום... עבדינן כוותיה... בית שמאי במקום בית הלל אינה משנה", נראה יותר שהם הרחבה מסוגנת של בעל הגמרא לדושיח בין רבינא למר בר רב אשי שלא נשתמרה כלשונה.

ונראה שבעל הגמרא הקדום שלנו, האחראי לעריכת חלקים א-ג, ה בסוגיא, היה מתלמידי מר בר רב אשי ורבינא, ובן דורם. ראינו כמה רמזים לכך: (א) לדברינו, בעל גמרא זה שחזר והרחיב וסגן דושיח בין השניים, וקשה להניח שעשה זאת מבלי שהכיר היטב את הנפשות הפועלות ואת המעשה. (ב) בפסיקא [22] מכריע בעל הגמרא כמר בר רב אשי, אף שרב הגה את אותה ההלכה שנים רבות לפני כן. לעיל הסברנו אמנם שהוא עשה זאת משום שפסיקא [22] שובצה במקור ישירות לאחר המעשה במר בר רב אשי ורבינא והדין בה שבפסיקאות [8-12],³⁵ אך עדיין היה מקום להזכיר גם את רב בהכרעה ההלכתית, אם לא שנאמר שהוא עצמו היה מתלמידי מר בר רב אשי. (ג) כאמור לעיל, בעל הגמרא שלנו בנה את הסוגיא כך שדיוק שהוא עצמו דייק בדברי רב [5] הוא אבן יסוד של דושיח בין רבינא ומר בר רב אשי. לעיל שיערנו שבעל הגמרא, מר בר רב אשי ורבינא הכירו כולם את הסוגיא בירושלמי כלאים ו א, ל ע"ב, ושבעל הגמרא שלנו שאב מן הירושלמי שם את ההשראה לסוגיא שלנו.³⁶ אך כל זה סביר יותר אם נניח ששלושה אלו היו חברים באותו חוג, והמסורות הארץ-ישראליות המוכרות להן היו מוכרות לכולם במשותף.

[11] ...ותנן: ספק ערלה בארץ ישראל – אסור, ובסוריא – מותר, ובחוצה לארץ – יורד ולוקח, ובלבד שלא יראנו לוקט.

כלומר, בחוץ לארץ לא זו בלבד שספק ערלה מותר, אלא אף ספק הקרוב לוודאי מותר – כגון שיורד לשדה שבו נמצא אילן של ערלה וקונה פרותיו מבעל הבית, כל עוד לא ראה אותו לוקט את הפרות מן האילן ממש.

מהמשך המשנה ההיא עולה שערלה בחוץ לארץ "הלכה" היא. "הלכה" בכל מקום פירושה הלכה למשה מסיני ולא תקנת חכמים, מה שמקשה לא רק על הקביעה שברישא שספק ערלה – ואף ספק הקרוב לוודאי – בחוץ לארץ מותר, אלא גם על הנחות הסוגיא שלנו על כל רבדיה. קושי זה הביא את שמואל לפרש בירושלמי ערלה ג ז, סג ע"ב ובבבלי קידושין לח ע"ב ש"הלכה" במשנה ההיא פירושה כהלכות מדינה, דהיינו מנהג המדינה, ולא הלכה למשה מסיני, ואילו רבי יוחנן שם מפרש אמנם שמדובר בהלכה למשה מסיני, אך הלכה זו כללה גם את ההלכה שבחוץ לארץ ספק ערלה מותר ושהלכה בעניין זה כדברי המקל.³⁷

35 ראו לעיל, מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה".

36 ראו לעיל, עיוני הפירוש לפסיקאות [4-7].

37 ירושלמי ערלה ג ז, סג ע"ב; בבלי קידושין לט ע"א. וראו אנציקלופדיה תלמודית, ערך "הלכות מדינה", כרך ט, עמ' שפז, וערך "חוץ לארץ", כרך יג, עמ' של. אך ראו גם ערך "הלכה למשה מסיני", כרך ט, עמ' שפז, וציונים בהערות 179-190 שם, שיש מי שמסמק מעניין ערלה שספק הלכה למשה מסיני תמיד לקולא.

ונראה להציע שהאמת ההיסטורית לא הייתה לא כדברי זה ולא כדברי זה, אלא "הלכה" בסיפא של משנה ערלה ג ז פירושה "הלכה למשה מסיני" כמו בכל מקום, ולפי התנא הסבור שערלה בחוץ לארץ הלכה היא – ספקה לחומרא, כבכל הלכה למשה מסיני. אך הרישא והסיפא של משנה ערלה ג ז הן דברי שני תנאים שונים, ו"תבררה: מי ששנה זו לא שנה זו",³⁸ וכל סוגיות הבבלי והירושלמי הן אליבא דמאן דאמר ספק ערלה מותר בחוץ לארץ משום שאין איסורו אלא מדרבנן.³⁹

[13] **ותיפוק ליה דנעשה שומר לפרי, ורחמנא אמר: וערלתם ערלתו את פריו – את הטפל לפריו, ומאי ניהו – שומר לפרי.**

במקום "ורחמנא אמר" גורסים כ"י פירנצה ומינכן "דתניא". הלשון "ורחמנא אמר" שמור בדרך כלל למדרשי הלכה אמוראיים שאין להם בסיס תנאי. אך כפי שראינו לעיל, אף בירושלמי מעשרות ד ד, נא ע"ג מובא מדרש הלכה זה כברייתא, בלשון זה: "ותני כן: וערלתם ערלתו את פריו – דבר שהוא עורל את פריו", והיינו דבר שהוא מכסה את פריו כערלה, קליפה. כפי שהראה אהרן עמית, גרסני הברייתא בבבלי ביקשו להבהיר את הלשון "עורל את פריו" והמירו אותו ב"את הטפל לפריו", והסבירו "שומר לפרי".⁴⁰ אפשר שגרסנים מסוימים שהכירו את מדרש ההלכה המקורי והבחינו בהבדל בלשון שבינו לבין המקור המובא בבבלי ביקשו להבהיר שאין כאן ברייתא אלא פרפרזה של ברייתא, והמירו את הלשון "דתניא" ב"ורחמנא אמר".

[14-21] **אמר רבא: היכא אמרינן דנעשה שומר לפרי – היכא דאיתיה בין בתלוש בין במחובר, הכא – במחובר איתיה, בתלוש ליתיה. איתיביה אביי: פיטמא של רמון מצטרפת, והנץ שלו אין מצטרף; מדקאמר הנץ שלו אין מצטרף, אלמא דלאו אוכל הוא, ותנן גבי ערלה: קליפי רמון והנץ שלו, קליפי אגוזים והגרעינין – חייבין בערלה! אלא אמר רבא: היכא אמרינן דנעשה להו שומר לפרי – היכא דאיתיה בשעת גמר פירא, האי קפרס ליתיה בשעת גמר פירא. איני? והאמר רב נחמן אמר רבה בר אבוח: הני מתחלי דערלה – אסירי, הואיל ונעשו שומר לפרי; ושומר לפרי אימת הוי – בכופרא, וקא קרי ליה שומר לפרי! רב נחמן סבר לה כרבי יוסי; דתנן, רבי יוסי אומר: סמדר – אסור מפני שהוא פרי, ופליגי רבנן עליה. מתקיף לה רב שימי מנהרדעא: ובשאר אילני מי פליגי רבנן עליה? והתנן: מאימתי אין קוצצין את האילנות בשביעית? בית שמאי אומרים: כל האילנות משויציאו; ובית הלל אומרים: החרובין משוישרשו, והגפנים משיגרעו והזיתים משיניצו, ושאר כל האילנות – משויציאו; ואמר רב אסי: הוא בוסר, הוא גרוע, הוא פול הלבן. פול הלבן סלקא דעתך? אלא אימא: שיעורו כפול הלבן. מאן שמעת ליה דאמר: בוסר – אין, סמדר לא – רבנן, וקתני: שאר כל האילנות משויציאו! אלא אמר רבא: היכא אמרינן דהוי שומר לפרי – היכא דכי שקלת ליה לשומר מיית פירא, הכי – כי שקלת ליה לא מיית פירא. הוה עובדא ושקלוה לנץ דרמונא – ויבש רמונא, ושקלוה לפרחא דביטיתא – ואיקיים ביטיתא.**

38 לתופעה זו ראו מ' בנוביץ, תלמוד האיגוד: מאימתי קורין את שמע (לעיל, סוגיא א הערה 5), עמ' 44, והערה 20 שם.
 39 וכפי שמצאנו במקבילה למשנה ההיא שבתוספתא ערלה א ח שתי דעות זו לצד זו, אלא ששם יש מחלוקת מפורשת, ובמקום דעה שלפיה ערלה בחוץ לארץ הלכה למשה מסיני מצאנו דעה שלפיה אין ערלה בחוץ לארץ: לדעת התנא קמא בתוספתא שם, ספק ערלה בחוץ לארץ מותר, כמו ברישא של משנה ערלה ג ט, ואילו לדעת רבי אליעזר שם אין ערלה בחוץ לארץ כלל.
 40 עמית (לעיל, הערה 1), עמ' 218.

שלוש תשובות לקושיא ממדרש ההלכה על רב מובאות בסוגיא שלנו מפי האמורא רבא: לפי הראשונה, הקפריסין של הצלף אינם נחשבים שומרי האביונות משום שהם נופלים עוד בטרם קטיפת הצלף [14], וכדרכם של ניצנים שאינם קיימים בשעת הבשלת הפרי. אך לאחר שאבי מצביע על כך שניצן הרימון חייב בערלה אף על פי שאף הוא אינו קיים בשעת הבשלת הפרי [15], מתקנים את לשונו של רבא מ"בתלוש" ל"בשעת גמר פירא" [16], והיינו אף סמוך לפני תלישתו, לפי רש"י. בשעה זו נץ הרימון עדיין קיים, אבל הקפריסין כבר אינם, כפי שתיארנו. אך מכיוון שניצן התמר, המכונה "מתחלא" או "כופרא", וקיים רק בתחילת תהליך הצמיחה, נחשב אף הוא שומר לפרי תנאים ואמוראים [17-19], נאלץ רבא להסביר שהקפריסין אינם שומרים כלל על האביונות, והא ראייה: "כי שקלת ליה לא מיית פירא", כשנוטלים אותו הפרי אינו מת [20]. ניסוי מדעי עם מנגנון בקרה מובא כדי להוכיח את טענתו של רבא [21].

דוד הלבני מניח שכל שלוש התשובות של רבא יסודן בדו־שיח אותנטי בינו לבין אביי. ואף כי אביי אינו מוזכר כלל בין התשובה השנייה [14] לשלישית [20], ונראה לכאורה שבעל הגמרא הוא שמביא מדברי האמוראים והתנאים כדי להוכיח שישנם שומרים לפרי שנושרים עוד לפני שעת "גמר פירא", הלבני סבור שמדובר בהמשך הדו־שיח בין אביי לרבא, ואביי הוא זה שמקשה מדברי התנאים והאמוראים בפיסקאות [17-19].⁴¹ ואכן, כפי שראינו במקומות אחרים, גרסני התלמוד והסופרים לא הקפידו לרשום "אמר ליה" לפני כל בבא בשקלא וטריא שבין אמוראים.⁴² ולשיטתנו, שכל הקטע הזה יסודו לא כאן אלא בסוגיא בבליית קדומה לסדר זרעים, ודאי שאין להקשות מהעדר "אמר ליה" פה או שם.

אך במקבילה בירושלמי מעשרות ד, נא ע"ג, מצאנו במקום שלוש התשובות של רבא תשובה אחרת, המיוחסת לרבי זעירא, ולפיה הקפריסין אינם נחשבים שומרי הפרי של האביונות משום שהם נמצאים מתחת לאביונות ואינם גדלים יחד עמם וסביבם: "כל הקליפין גדילות עם הפרי, וזה פרי מלמעלן וקליפין מלמתן". תשובה זו דומה לתשובות של רבא: הקפרס של הצלף אינו חלק מן הפרי,⁴³ וממילא אין הוא נתלש עמו ואינו נמצא עמו בשעת גמר בישולו, ואף אינו נחוץ ממש כדי לשמור עליו בשעת גידולו כקליפה רגילה. ונראה שכל הגירסאות בדברי רבא הן עיבודים של עורך לתשובה בסיסית זו, המשותפת לרבא ולרבי זירא: עיקר התשובה הוא שהקפריסין אינם באמת קליפות של האביונות או שומריהן או טפלים להן או סמוכים להן, ורבא ורבי זעירא מביאים ראיות שונות לעובדה מדעית זו, שבאמת אינה טעונה הוכחה.⁴⁴

[20-16] **אלא אמר רבא: היכא אמרינן דנעשה להו שומר לפירי – היכא דאיתיה בשעת גמר פירא, האי קפרס ליתיה בשעת גמר פירא. איני? והאמר רב נחמן אמר רבה בר אבוב: הני מתחלי דערלה – אסירי, הואיל ונעשו שומר לפירי; ושומר לפירי אימת הוי – בכופרא, וקא קרי ליה שומר לפירי! רב נחמן סבר לה כרבי יוסי;**

41 ד' הלבני, מקורות ומסורות, מסכתות עירובין ופסחים (לעיל, סוגיא ג הערה 26), עמ' תכו.

42 כפי שראינו לעיל, בדיון בסוגיא ה, "קמחא", עיוני הפירוש לפיסקא [5], וראו ציונים שם בהערה 23.

43 ראו לעיל, ליד הערה 17.

44 עמית (לעיל, הערה 1), עמ' 217 הערה 78, הציע כאפשרות שהתשובה הראשונה של רבא היא האותנטית, ושתי התשובות האחרונות הן עיבודים של עורך לתשובה זו, לאור הקושיות של האמוראים האחרים. אך אם העובדות הבוטניות המוזכרות בשלוש התשובות של רבא חו של רבי זירא – שבחלקן מבטאות אותו רעיון – נכונות הן, אזי קשה להכריע בעניין הלשון המקורי. וזאת במיוחד לשיטתנו שהסוגיא המקורית לא נשתמרה. למשל, סביר להניח שבסוגיא המקורית הובאה עמדת רב לצד עמדת שמואל הבאה לידי ביטוי במקבילה שבירושלמי ולפיה הקפריסין אכן נחשבים קליפין או סמוכים או שומרים לפרי, ודברי אביי ושימי מנהדרעא נועדו להגן על גישת שמואל, ודברי רבא להגן על גישת רב, ודאי הייתה למבנה זה של הסוגיא המקורית השפעה מכרעת על לשון המימרא המקורית של רבא. ואפשר שיסוד הנסחים השונים לתשובת רבא / רבי זעירא בלשונות השונים שבהם נשתמר מדרש ההלכה; ראו לעיל, מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה", והערה 18 שם. למאן דתני "סמוך לפירי" (ירושלמי ערלה ג א, סב ע"ד) מתאים לשונו של רבי זעירא, בעניין מיקום האביונות והקפריסין על השיח (ראו פירושו לדברי רבי זעירא לעיל, במדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה", סמוך להערה 17); למאן דתני "טפל לפירי" (בבלי כאן) מתאימה תשובה כגון התשובה השנייה של רבא, בעניין הפער בזמן שבהתפתחות שני הגידולים; למאן דתני "עורל את פירי" (ירושלמי מעשרות ד, נא ע"ג וירושלמי ערלה שם) מתאימה תשובה כגון התשובה הראשונה של רבא שלפיה הפרי התלוש אין לו ערלה כלל; ולמי שמכנה את התופעה "שומר לפירי" (בעל הגמרא בפיסקא [13] כאן) מתאימה התשובה הסופית של רבא שלפיה הקפריסין אינם מנגינים על האביונות כלל.

דתנן, רבי יוסי אומר: סמדר – אסור מפני שהוא פרי, ופליגי רבנן עליה. מתקיף לה רב שימי מנהרדעא: ובשאר אילני מי פליגי רבנן עליה? והתנן: מאימתי אין קוצצין את האילנות בשביעית? בית שמאי אומרים: כל האילנות משויציאו; ובית הלל אומרים: החרובין משישרשו, והגפנים משיגרעו והזיתים משיניצו, ושאר כל האילנות – משויציאו; ואמר רב אסי: הוא בוסר, הוא גרוע, הוא פול הלבן. פול הלבן סלקא דעתך? אלא אימא: שיעורו כפול הלבן. מאן שמעת ליה דאמר: בוסר – אין, סמדר לא – רבנן, וקתני: שאר כל האילנות משויציאו! אלא אמר רבא: היכא אמרינן דהוי שומר לפרי – היכא דכי שקלת ליה לשומר מיית פירא, הכי – כי שקלת ליה לא מיית פירא.

בפיסקאות אלו מציע רבא את ההצעה השנייה שלו שלפיה הקפרס אינו שומר לפרי מפני שכבר אינו בנמצא בשעת הבשלת הפרי. על כך מקשה הגמרא ממימרת רב נחמן בשם רבה בר אבוה שלפיה ניצני התמר ("מתחלי"), שאף הם אינם בנמצא בשעת הבשלת הפרי אלא רק בשעת הכופרא, צמיחת התפרחת שממנה תצמח הפרי, אסורים משום ערלה. תחילה מנסה הגמרא להשיב שרב נחמן סבר לה כרבי יוסי סמדר הגפן – עינב לא בשל – נחשב לפרי, אך לפי החכמים החלוקים על התנא רבי יוסי, פרי לא בשל אינו נחשב פרי, ולכן גם שומרי הפרי הלא בשל לא ייחשבו שומרים לפרי. ברם רב שימי מנהרדעא מצביע על כך שדברי חכמים אלו נאמרו רק בקשר לגפנים, ואילו בקשר לשאר האילנות סבורים החכמים ששלב הפרות מתחיל כבר "משויציאו" תפרחת כל שהיא, ולא דווקא פרות בשלים, ואם כן, אין מקום לטענת רבא שאם הניצן אינו בנמצא בשעת הבשלת הפרי אין כאן שומר לפרי. בעקבות דיון זה משנה רבא את תשובתו: קפריסין אינם נחשבים שומר לפרי משום שאינם מגנים על הפרי כלל: ניתן ליטול את הקפריסין מן הצמח והאביונות עדיין תמשכנה לצמוח.

פיסקאות [17-19] מן הסוגיא שלנו מופיעות בפסחים נב ע"ב – נג ע"א בהקשר אחר לגמרי. וזה לשון הסוגיא שם:

רבי אילעאי קץ כפנייתא דשביעית. היכי עביד הכי? לאכלה אמר רחמנא, ולא להפסד! וכי תימא: הני מילי – היכא דנחית לפירא, אבל היכא דלא נחית לפירא – לא. והאמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה: הני מתחלי דערלה אסירי, הואיל ונעשו שומר לפירי. ושומר לפירי אימת הוה – בכופרי, וקא קרי להו פירי! – רב נחמן דאמר כרבי יוסי דתנן, רבי יוסי אומר: סמדר אסור מפני שהוא פירי. ופליגי רבנן עליה. – מתקיף לה רב שימי מנהרדעא: ומי פליגי רבנן עליה דרבי יוסי בשאר אילנות? והא תנן: מאימתי אין קוצצין את האילנות בשביעית? בית שמאי אומרים: כל האילנות משויציאו. ובית הלל אומרים: החרובין משישרשו, והגפנים משיגרעו, והזיתים משיניצו, ושאר כל האילנות משויציאו. ואמר רב אסי: הוא בוסר, הוא גירוע, הוא פול הלבן. פול הלבן סלקא דעתך? אלא אימא: שיעורו כפול הלבן. ומאן שמעת ליה דאמר: בוסר – אין, סמדר – לא, רבנן. וקתני: שאר כל האילנות משויציאו. אלא רבי אילעאי בדניסחני קץ.

אברהם וייס דודו הלבני הציעו בפשטות שהסוגיא בפסחים לקחה את כל הקטע המשותף מברכות.⁴⁵ אך כפי שהראה אהרן עמית, הסוגיא היא עוסקת בשאלה מתי נחשב פרי לפרי, ואילו הסוגיא שלנו בברכות עוסקת בשאלה מתי נחשב ניצן "שומר לפרי".⁴⁶ ניתן לקשור את השאלות אלו באלו, אך אין הכרח בכך: ואכן, פיסקאות [18-19] בסוגיא שלנו, שבהן מנסים לקשור בין דברי רב נחמן בעניין שומר לפרי לשאלה שבה עסקו התנאים, מתי נחשב פרי לפרי, אינן נושאות פרי, והן כעין מאמר מוסגר, כשהקושיא מרב נחמן על רבא [17] נשארת בעינה וגוררת אחריה שינוי בעמדת רבא [20].

45 וייס (לעיל, הערה 1), עמ' 20; הלבני (לעיל, הערה 41), עמ' תכה.

46 עמית (לעיל, הערה 1), עמ' 214-215.

והנה הצביע עמית על כך שתופעה הפוכה, בבואתה של התופעה אצלנו, נמצאת במקבילה בפסחים.⁴⁷ שם הפיסקאות המקבילות לפיסקאות [17-18] אצלנו, הדיון בשאלת שומר לפרי,

וכי תימא: הני מילי – היכא דנחית לפירא, אבל היכא דלא נחית לפירא – לא. והאמר רב נחמן אמר רבה בר אבוא: הני מתחלי דערלה אסירי, הואיל ונעשו שומר לפירי. ושומר לפירי אימת הוה – בכופרי, וקא קרי להו פירי! – רב נחמן דאמר כרבי יוסי דתנן, רבי יוסי אומר: סמדר אסור מפני שהוא פירי. ופליגי רבנן עליה.

אף הן אינן מעלות ואינן מורידות, והדיון נשאר בגדר "וכי תימא", ואילו הקושיא המכרעת היא האתקפתא של רב שימי מנהרדעא, המקבילה לפיסקא [19] אצלנו, הנתפסת אצלנו כמאמר מוסגר שאינו נושא פרי:

מתקיף לה רב שימי מנהרדעא: ומי פליגי רבנן עליה דרבי יוסי בשאר אילנות? והא תנן: מאימתי אין קוצצין את האילנות בשביעית? בית שמאי אומרים: כל האילנות משויציאו. ובית הלל אומרים: החרובין משישרשו, והגפנים משיגרועו, והזיתים משיניצו, ושאר כל האילנות משויציאו. ואמר רב אסי: הוא בוסר, הוא גירוע, הוא פול הלבן. פול הלבן סלקא דעתך? אלא אימא: שיעורו כפול הלבן. ומאן שמעת ליה דאמר: בוסר – אין, סמדר – לא, רבנן. וקתני: שאר כל האילנות משויציאו. אלא רבי אילעאי בדניסחני קץ.

לכן הציע עמית הצעה מבריקה: בסוגיא המקורית בפסחים הוסבה האתקפתא של רב שימי מנהרדעא ישירות על פתיחת הסוגיא "רבי אילעאי קץ כפנייתא בשביעית":

רבי אילעאי קץ כפנייתא דשביעית. היכי עביד הכי? לאכלה אמר רחמנא, ולא להפסד!

מתקיף לה רב שימי מנהרדעא: ומי פליגי רבנן עליה דרבי יוסי בשאר אילנות? והא תנן: מאימתי אין קוצצין את האילנות בשביעית? בית שמאי אומרים: כל האילנות משויציאו. ובית הלל אומרים: החרובין משישרשו, והגפנים משיגרועו, והזיתים משיניצו, ושאר כל האילנות משויציאו. ואמר רב אסי: הוא בוסר, הוא גירוע, הוא פול הלבן. פול הלבן סלקא דעתך? אלא אימא: שיעורו כפול הלבן. ומאן שמעת ליה דאמר: בוסר – אין, סמדר – לא, רבנן. וקתני: שאר כל האילנות משויציאו. אלא רבי אילעאי בדניסחני קץ.

האתקפתא של רב שימי מנהרדעא והדיון המסתעף ממנה לא היו חלק מן הסוגיא המקורית אצלנו: על התשובה השנייה של רבא [16] הקשו בפיסקא [17] בלבד, ומיד לאחריה הביאו את התיקון למימרת רבא השנייה, דהיינו המימרא השלישית של רבא [20]:⁴⁸

16. אלא אמר רבא: היכא אמרינן דנעשה להו שומר לפירי – היכא דאיתיה בשעת גמר פירא, האי קפרס ליתיה בשעת גמר פירא.

17. איני? והאמר רב נחמן אמר רבה בר אבוא: הני מתחלי דערלה – אסירי, הואיל ונעשו שומר לפירי; ושומר לפירי אימת הוי – בכופרא, וקא קרי ליה שומר לפירי!

20. אלא אמר רבא: היכא אמרינן דהוי שומר לפירי – היכא דכי שקלת ליה לשומר מיית פירא, הכי – כי שקלת ליה לא מיית פירא.

לפי שחוזרים אלו, שתי הסוגיות פשוטות וחלקות: רבי אילעאי קיצץ כפניות – תפרחת התמר בטרם התבשלה לפרי – בשביעית. רב שימי מנהרדעא הקשה עליו ממשנה העוסקת בנושא זה עצמו, משנה שביעית ד', שלפיה "בשאר כל האילנות" כולם סבורים שהתפרחת הראשונה נחשבת פרי לצורך שביעית! על כך משיב התלמוד שם, "אלא רבי אילעאי בדניסחני קץ". עמית

47 עמית, שם, עמ' 215.

48 עמית, שם, עמ' 216-217.

חידש שהכוונה היא לכפניות שמחן "נוסחו", נתלשו, הפרות.⁴⁹ שאלת "שומר לפרי", השייכת רק לענייני ערלה ולא לשביעית, לא הוזכרה בסוגיא המקורית בפסחים כלל.

אף הסוגיא המקורית שלנו הייתה חלקה ופשוטה. בניסיונו השני לתרץ את העובדה שהקפריסין אינם אסורים בערלה משום שומר לפרי הציע רבא שהקפריסין אינם נחשבים שומרים לפרי משום שאינם קיימים בשעת הבשלת הפרי. הקשו עליו מדברי רב נחמן בשם רבה בר אבוח ש לפיהם "מתחלי", הניצנים המגנים על הכופרא, דהיינו הכפנייתא/כפניות שאותן קיצץ רבי אילעאי לפי הסוגיא בפסחים, אסורים משום ערלה, והם מקבילים לקפריסין. לכן נאלץ לרבא לשנות את תשובתו: הקפריסין אינם אסורים בערלה משום שאינם מגינים על הפרי כלל: אם מורידים אותם הפרי אינו מת. שאלת הסמדר ומועד הפיכת הפרי לפרי לא עלתה כלל בסוגיא המקורית שלנו, שכן הסוגיא שלנו עוסקת בהגדרה של שומר לפרי ולא בהגדרת הפרי עצמו.

אך עורך מאוחר שם לב לכך שבשתי הסוגיות מוזכרות כפניות התמר כדוגמה לפרות לא בשלים, והוא ביקש להעשיר את שתי הסוגיות בהעברת התכנים של כל סוגיא לחברתה. הרי מימרת רב נחמן בעניין המתחלי, שיסודה בברכות, מבססת את התפיסה שלפיה אף הכופרא/כפנייתא נחשבות לפרי, ואם כן היא מהווה קושיא נוספת על רבי אילעאי, שקיצץ אותן בשביעית לפי הסוגיא בפסחים; ואילו האתקפתא של רב שימי מנהרדעא על רבי אילעאי, שיסודה בפסחים, מהווה ביסוס נוסף לכך שכל תפוחת נקראת "פרי" ברוב האילנות, מה שמהווה קושיא נוספת על התשובה השנייה של רבא בברכות שלפיה "שומר לפרי" צריך להיות קיים בשעת הבשלת הפרי דווקא. העברה דרסטית זו חייבה הוספת לשונות מעבר גם כאן וגם בפסחים, ופיסקא [18] יסודה בלשון מעבר כזה שנוסף תחילה בפסחים דווקא, כדי לשמש מעבר בין הקושיא המיובאת מדברי רב נחמן והקושיא המקורית של רב שימי מנהרדעא.⁵⁰

[22] והלכתא כמר בר רב אשי, דזריק את האביונות ואכיל את הקפריסין. ומדלגבי ערלה לאו פירא נינהו – לגבי ברכות נמי לאו פירא נינהו, ולא מברכינן עליה בורא פרי העץ, אלא בורא פרי האדמה

ראו לעיל, מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה", ועיוני הפירוש לפיסקאות [8-12].

49 שם, עמ' 222.

50 שם, עמ' 218-219; וראו פרטי השחזור של ההעברות שם.